

ESARET YOLU (devam)

Yazan : F.A. HAYEK
Londra Üniversitesi, London School
of Economics profesörlerinden

Çeviren:
Turhan FEYZİOĞLU
Doçent

YEDİNCİ BÖLÜM

İKTİSADİ HAYATIN KONTROLÜ VE TOTALİTERLİK

Servetlerin istihsalini kontrol etmek, bütün insan hayatını kontrol etmek demektir.

Hilaire BELLOC

Kurmak istedikleri nizamın amelî veçhelerini ciddi surette inandırmış olan plâncılık taraftarları, güdümlü iktisadın az çok totaliter veçhelerle idare edilmesi lâzımgeldiği hususunda pek şüphe beslemeyen Karşılıklı olarak birbirlerine bağlı faaliyetlerden mürekkep müddetli bir sistemin şuurî bir şekilde idaresi, ancak mahdud bir mütehassıslar tayini tarafından sağlanabilir. Nihai mesuliyet ve iktidar, bir başkâna ait olmalı ve bu şefin hareketleri demokratik usullerle kösteklenmemelidir. Bütün bunlar, umumun tasvibiyle yürütülmesi mümkün olmayan merkezi plâncılığın ana prensiplerinden doğan tabii neticelerdir. Plâncılık taraftarları, otoriter nizamın "sadece" iktisadî meseleleri münhasır kalacağını söyliyerek bizi teselliye çalışmaktadırlar. Amerikanın en başta gelen plâncılık taraftarlarından biri, Stuart Chase plânlaştırılmış bir cemiyette "iktisadî meselelerden gayri her şeyi meşgul olmak şartıyla, siyasî demokrasinin devam edebileceğini" iddia etmektedir. Bu gibi teminatların yanı sıra, hayatımızın en ehemmiyetli veçhesini teşkil eden veya etmesi lâzımgelen sahalarda hürriyetten vazgeçmek suretiyle, daha yüksek kıymetlere müteallik faaliyetlerimizde hürriyetimizi artırmamız yolunda bazı telkin ve tavsiyeler yapılmaktadır. Bu gibi mülâhazalarla, siyasî diktatörlükten nefret eden bir çok kimselerin iktisadî sahada diktatörlüğe taraftar oldukları görülmüştür.

En iyi, en temiz insiyaklarımıza hitap eden bu deliller, ekseriya zeki insanları baştan çıkarırlar. Plâncılık bizi adi ve küçük kayıplarımızdan kurtarabilir ve şahsiyetimizin tam bir gelişmeye kavuşmasını sağlar.

yüksek meşguliyetlerle, tefekkürle uğraşmamızı kolaylaştırabilirse, böyle bir ideali kötülemeğe kim cesaret edebilir? Şayet iktisadî faaliyemiz hakikaten hayatımızın yalnız adı ve bayağı cephelerini ilgilendiriyorsa, hiç şüphesiz, elimizdeki bütün çareleri kullanarak maddî meşguliyetlerden kendimizi kurtarmağa, bu işleri herhangi bir ütiliter cihaza terkedip nefsimizi tamamiyle manevî sahaya, hayatın asil cephe-lerine hasretmeğe çalışmamız doğru olur.

İktisadî hayatı kontrol eden bir iktidarın, hayatımızın ancak ikinci derecedeki veçheleri üzerinde tesir icra edebileceğine inanarak müstehz olan kimseler maalesef aldanmaktadırlar. İktisadî faaliyet sahasındaki hürriyetimize karşı beliren tehditleri fazla küçümseyenler, iktisadî gayelerin hayatın diğer gayelerinden tamamiyle müstakil olduğu zehabına kapılanlardır. Patolojik bir hal olan "hasislik" hali müstesna, böyle bir şey varit değildir. Aklı başında insanların faaliyetlerinin "nihai" gayesi hiç bir zaman iktisadî olamaz. Kelimenin hakikî mânasiyle, "iktisadî sâik" mevcut değildir; sadece, diğer gayeler uğrunda gayetlerimize müessir olan iktisadî faktörler mevcuttur. Günlük konuşmalarda hatalı olarak "iktisadî sâik" adı verilen şey, hakikatte, önceden muayyen olmıyan bir takım değişik gayelere vasıl olmak için istenilen umumî imkânlardan, iktidar arzusundan başka bir şey değildir (1). Para sahibi olmak için mücadele etmemiz, gayetlerimizin semeresinden istifade etmek hususunda paranın bize en mütenevvi imkânları vermesindedir. Modern cemiyette, nisbî fakirliğimizin bize daimî surette yüklediği kısıntılar paramızın mahdut oluşu şeklinde tecelli ettiği için, birçok insanlar bizzat paranın kendisini bu kısıntıların sembolü olarak görüp, paradan nefret etmeğe başlamışlardır. Fakat bu, sıkıntının hakikî "sebep" leriyle, bir kuvvetin tezahür "vasıta" sını birbirine karıştırmak demektedir. Paranın insan tarafından icadedilen en mühim "hürriyet" vasıtalarından biri olduğunu söylemek çok daha doğru olur. Bugünkü cemiyette, para, fakir bir insana dahi muhtelif imkânlar arasında hariçinde bir seçme hürriyeti sağlar; daha bir kaç nesil önce bir zengininki olduğu imkânlar bile bundan çok daha azdı. Bir çok sosyalistlerin tahakkük ettikleri gibi, "para kazanma sâiki" yerine, "gayri iktisadî sâikler" ikame etmeği kabul eylediğimiz takdirde neler olabileceğini tahayyül etmeğe çalışırsak, paranın gördüğü hizmetlerin mânasını daha iyi anlarız. İşin karşılığı para ile ödenecek yerde, resmî unvanlar veya im-

(1) Bk. L. Robbins, The Economic Causes of war, 1939, ek.

tiyazlar şeklinde, başkaları üzerinde bir iktidar verilmek veya daha iy mesken ve gıda şartları, seyahat veya tahsil imkânları temin edilme suretiyle ödendiği takdirde, hürriyet tahdit edilmiş demektir: Ödenecek karşılığın şeklini tâyin eden kimse, bunu yapmakla, paranın sağladığı seçme hürriyetini tercih imkânını ortadan kaldırmış olacaktır. Çünkü karşılığın yalnız miktarını değil, cinsini de tesbit edecektir.

Diğer sâiklerden ayrı, münhasıran iktisadî mahiyette sâikler mevcut değildir; iktisadî bir kazanç veya kaybın, ihtiyaç veya arzularımızdan hangisinin tatminine müessir olacağını kararlaştırmak daima bizim elimizdedir; bu cihetleri gözönünde tutunca, iktisadî meseleler hayatın en ehemmiyetsiz cephesini teşkil ettiği yolundaki umumî kanaatin ihtiva ettiği hakikat nüvesini görmek ve "münhasıran" iktisadî mahiyet taşıyan düşüncelerin hor görülmesindeki sebebi anlamak kolaylaşır. Bu telâkki, pazar iktisadında, ve serbest bir iktisat sistemi câri olduğu takdirde, haklı görülebilir. Bütün mallarımızı ve gelirimizi serbestçe kullanabildiğimiz müddetçe, iktisadî bir kayıp bizi ancak, talmine muktedir olduğumuz arzular içinde en az ehemmiyet verdiğimiz hangisi ise, o arzunun tatmininden mahrum edecektir. Bir kaybın tesirlerini en az ehemmiyetli olan ihtiyaçlarımız üzerine yöneltmek imkânına sahip isek, bu kayıp "münhasıran" iktisadî mahiyette bir kayıptır. Halbuki kaybettiğimiz bir şeyin hakiki kıymetinin iktisadî kıymetinden fazla olduğunu veya iktisadî ölçülerle ifade edilmesine bile imkân bulunmadığını söylediğimiz vakit, bu kayba uğradığımız gibi katlanmak zorunda bulunduğumuz - yani uğradığımız zarar istediğimiz sahaya yöneltmeyeceğimiz - anlaşılır. İktisadî kârlar hakkında da aynı şeyler söylenebilir. Başka bir ifadeyle iktisadî değişiklikler ancak "kenar - ihtiyaç" larımıza (marjinal ihtiyaçlarımıza), yani tabeten en az ehemmiyet verdiğimiz ihtiyaçlara tesir ederler. Hayatımızda, iktisadî kazanç ve kayıpların müteessir edemeyeceği bir çok unsurlar; iktisadî değişikliklerin tesiri altında kalmıyan, bizim nazaramızda hayatın zevklerinin ve hattâ bir çok zaruretlerinin fevkinde olan bir takım şeyler vardır. Bu üstün faktörlere nazaran, "adî menfaata" ve iktisaden biraz daha müreffeh veya biraz daha fakir olmanın pek ehemmiyeti yoktur. İşte bu mülâhazalar, bir çok kimseleri, iktisadî plâncılığın sadece iktisadî menfaatlarımızı ilgilendirmesi hasebiyle hayatımızın esasını teşkil eden kıymetleri ciddî surette tehdit edemeyeceği kanaatine sevketmektedir.

Fakat bu hüküm hatalıdır. İktisadî kıymetlerin bizim nazarımızda bir çok şeylerden daha az ehemmiyet taşınması, iktisadî sahada, bizim için hangi şeyin daha ehemmiyetli olduğunu bizzat kararlaştırmak hürriyet ve imkânına malik olmamızdır. Çünkü, mevcut cemiyet nizamında, kendi hayatımızın iktisadî meselelerini **bizzat kendimiz** çözeriz. Halbuki iktisadî faaliyetimiz murakabe altına alındığı, takib edeceğimiz muayyen gayeler kontrol ve tasvipten geçtiği takdirde, hakkatte bütün hayatımız, her şeyimiz kontrol altına alınmış olacaktır.

İktisadî plâncılığın ortaya çıkardığı mesele, kendimizce az veya çok ehemmiyetli saydığımız ihtiyaçlarımızı istediğimiz yoldan tatmin etmeğe mezun olup olmayacağımız meselesinden ibaret değildir. Bizim için hangi şeylerin daha az veya daha çok ehemmiyetli olduğunu kimin tâyin edeceği meselesi bahis mevzuudur: Bu hususta, bizim yerimize, iktisadî plânın idarecisi karar verecektir. İktisadî plâncılık yalnız "kenar - ihtiyaç" larımızı, yani en az ehemmiyet verdiğimiz ihtiyaçları, ("münhasıran iktisadî" oldukları için istihfaf edilen ihtiyaçları) müteessir etmekle kalmaz. Hakikatte, böyle bir sistemde, fert artık hangi ihtiyaçlarının ehemmiyetsiz, hangilerinin ehemmiyetli olduğunu bizzat kararlaştırmak imkânına dahi sahip bulunmayacaktır.

Bütün iktisadî faaliyetleri idare eden otorite, hayatımızın yalnız ikinci derecedeki sektörlerini kontrol etmekle kalmıyacaktır: Takip edebileceğimiz her türlü gayeler için muhtaç olduğumuz vasıtaların verilip verilmemesine de aynı şekilde nezaret edecektir. İktisadî faaliyeti tamamen kontrol eden kimse, bu suretle, akla gelebilecek bütün gayelerin gerçekleştirilmesi için gerekli vasıtalara da hâkim bulunacaktır; bu gayelerden hangilerinin tahakkukuna müsaade edileceğini, hangilerine edilmeyeceğini, nihai merci olarak, o kararlaştıracaktır. Meselenin can alıcı noktası buradadır. İktisadî kontrol, sadece, insan hayatının mahdut ve diğer sahalardan tecrid edilmiş bir parçasının murakabesi demek değil, tasavvuru kabil olan bütün gayeler için lüzumlu her türlü vasıtaların da murakabesi demektir. Bu vasıtaların murakabesini tek başına elinde tutan bir kimse, takip edilecek gayeleri kararlaştırmak, bir kıymetler hiyerarsisi kurarak muhtelif kıymetlerin sırasını tesbit etmek imkânına da maliktir; bir kelime ile, hanki itikat ve düşüncelerin ve hangi emellerin caiz ve meşru olduğunu o tâyin edecektir. Merkezileştirilmiş plâncılık, iktisadî meselenin, fert yerine câmia tarafından halledilmesi demektir; bu ise, muhtelif ihtiyaçların nisbî

ehemmiyetlerini tâyin etmek işinin de câmiaya - daha doğrusu temsilcilerine - bırakılmasını icabettirir.

Plâncıların bize vâdettikleri sözde iktisadî hürriyet işte budur. Plâncılık, iktisadî meselelerimizi bizzat halletmek mecburiyetinden bizi kurtaracak ve bu meselelerin bize tahmil ettiği "muhtelif şıklar arasında tercih yapmak" külfeti bizim yerimize başkası tarafından deruhur edilecektir. Modern hayatta, her adımda ve her saniye başında, başta insanların istihsal ettikleri vasıtalara muhtaç bulunduğumuz için, iktisadî plâncılık hemen hemen bütün hayatımızın kontrol ve idare altına alınması neticesini doğuracaktır. İptidaî ihtiyaçlarımıza veya aile ve dostlarımızla olan münasebetlerimize, yapacağımız işin mahiyetine, boş vakitlerimizi nasıl geçireceğimize varıncaya kadar, iktisadî hayatımızı hemen hemen hiç bir cephesi, nizamı idare edenlerin "şuûrî murakabe-si" nden kurtulamıyacaktır (1).

İstihlâkin doğrudan doğruya kontrolü yoluna gidilme bile, plân idare edenlerin hususî hayatımıza müdahale ve tesirleri azalmış olmayacaktır. Plânlaştırılmış bir cemiyet nizamında, şu veya bu ölçüde vesika usulüne veya mümasil usullere başvurulması kuvvetle muhtemeldir. Fakat, hususî hayatımıza müdahale vuku bulması için, vesika usulü şart değildir; müstehlik, gelirini istediği gibi sarfetmek hususunda nihirî bir hürriyete sahip olsa bile, plâncılığın hususî hayatımız üzerindeki tesirleri pek az hafifler. Plânlaştırılmış bir cemiyette, otorite, istihlâli kontrol etmek suretiyle istihlâkin de kontrolünü elinde bulunduracaktır.

(1) İktisadî hayatın kontrolü, düpedüz bütün hayatın kontrolü demektir. Bu ticaret üzerindeki kontrolün tesir ve neticeleri, bunu açık bir şekilde isbat eden bir misaldir. İlk bakışta, Devlet tarafından harici mübadeleler üzerinde yapılan murakabenin hususî hayata hiç bir tesiri olamayacağı sanılır ve insanların çoğu böyle bir murakabenin tesisine karşı tamamiyle kayıtsız kalırlar. Fakat birçok Avrupa devletlerinin tecrübesi, düşünmesini bilen müşahitlere şunu göstermiştir ki, bu tedbir totaliterlik ve ferdî hakların imhası yolunda kat'i bir adımdır. Gerçekten dış ticaretin devlet eline alınması, ferdin - yalnız zenginini değil herkesin - Devletin zulmüne râmolması, son kurtuluş imkânını kaybetmesi demektir. Artık fert serbestçe seyahat edemeyecek, istediği yabancı gazete ve kitapları serbestçe satın alamıyacaktır. Hariçle her türlü temas imkânları, resmî makamların kanaatine göre muvafık veya lüzumlu görülen temaslara inhisar olacaktır. Bu suretle, umumî efkâr, XVII nci ve XVIII inci asırların bütün muhtelif yetçi rejimlerini dahi gölgede bırakacak derecede tam ve müessir bir kontrol altına tutulmuş olacaktır.

Serbest rekabet rejiminde, bir kimse arzularımızı tatmin etmek istemediği takdirde başka birisine müracaat etmek imkânımız vardır: İstifade ettiğimiz seçme hürriyeti bu vâkıya dayanır. Fakat bir inhisar (tekel) ile karşılaştığımız takdirde, onun tamamıyla eline düşmüş oluruz. Ve hiç şüphesiz, bütün iktisadî sistemi idare eden bir otorite, tasavvur edilebilecek inhisarların en kuvvetlisidir. Bu otorite, herhalde azamî derecede malî kâr elde etmek gayesiyle çalışmayacağı için, elindeki iktidarı bir hususî tröstün yapacağı şekilde istismar etmiyecektir; fakat alabileceğimiz şeyleri ve bunları hangi şartlar altında alacağımızı tesbit hususunda hudutsuz bir kudrete malik olacaktır. Merkezî otorite, fertlerin istifade edebilecekleri mal ve hizmetlerin cinsini ve miktarını tesbitle iktifa etmiyerek, bu mal ve hizmetlerin muhtelif bölgeler ve ahali grupları arasındaki dağılışını da tanzim edecektir; ve icabında muhtelif insan kategorileri arasında istediği ölçüde tefrikler yapmak iktidarını da elinde bulunduracaktır. Bu iktidarın ne şekilde kullanılacağı hususunda hiç bir şüpheye yer kalmaması için plâncılık taraftarlarının iddialarını hatırlamak kâfidir: bu kuvvet, münhasıran merkezî otoritenin tasvip ettiği gayelerin gerçekleştirilmesi ve hoş görmediği gayelerin tahakkukuna sed çekilmesi yolunda kullanılacaktır.

İstihsalın ve fiyatların kontrolü, devlete hemen hemen hudutsuz bir kudret bahşeder. Rekabet rejiminde, bir şeyi iktisab ederken ödemiş icabeden fiyat, cemiyetin diğer üyelerini mahrum ettiğimiz malların miktarına bağlıdır. Bu fiyat, herhangi bir kimsenin iradesiyle, suurlu kararıyla tesbit olunmaz. Projelerimizin muayyen bir yoldan gerçekleştirilmesi bize fazla masraflı görünürse, başka bir yol tutmak hususunda ihtiyarımız vardır. Yolumuz üzerinde rastlayacağımız engeller, gayelerimizi tasvip etmeyen bir kimsenin veya makamın mevcudiyetinden değil, sadece kullanmak istediğimiz vasıtaların başkaları tarafından da aranmasından ileri gelir. Halbuki güdümlü iktisatta, takibedilen gayeleri, yapılan faaliyetleri nezareti altında bulunduran otorite, elindeki iktidarı mutlaka bu faaliyetlerden bazılarını himaye etmek ve bazılarına sed çekmek için kullanacaktır. Böyle bir iktisat düzeninde, tercihlerimize hâkim olan ve neleri iktisab edip edemeyeceğimizi tâyin eden, kendi zevkimiz değil, bir başkasının görüşüdür. İdare eden makam kendi görüşünü zorla kabul ettirmek ve aksi istikametteki her türlü gayrete müessir bir şekilde sed çekmek için kâfi derecede kuvvete sahip olduğundan, adetâ bize gelirimizi nasıl sarfedeceğimizi doğrudan doğ-

ruya emrediyormuş gibi, istihlâki tam bir kontrol altına alabilecektir. Günlük hayatımızda, müstehlik olarak otoritenin arzularına göre hareket etmeğe mecbur bulunacağımız gibi, müstahsil olarak da vaziyetimiz aynı olacaktır. Yaşayışımızın bu iki veçhesi yekdiğerinden ayrılamaz. Çoğumuz hayatımızın büyük bir kısmını işimizin başında geçiririz ve umumiyetle yaşıyacağımız yeri, içinde bulunacağımız içtimâl muhiti de işimiz tâyin eder. Bu itibarla, saadetimiz bakımından, kendi işimizi seçmek hususunda az çok hürriyete sahip olmak, belki de, boş vakitlerimizde gelirimizi dilediğimiz gibi sarfetmek hürriyetinden de mühimdir.

Hiç şüphe yok ki, mümkün olan en iyi dünya nizamında bile, bu hürriyet son derece mahdud olacaktır. Bir çok meslekler arasında seçme yapmak imkânını bulabilmiş insanlar azdır. Bununla beraber, bir parça olsun seçme hürriyetine sahip bulunmanın, bizim namımıza bir başkasının seçmiş olduğu bir mesleğe ebediyen ve mutlak surette bağlı kalmamanın kıymeti çok büyüktür. Vaktiyle seçilmiş, fakat sonradan tahammül edilmez bir hal almış olan bir işten kurtulabilmek imkânına sahip bulunmak ve icabederse bazı fedakârlıklar pahasına çok arzu edilen bir mesleğe atılabilmek, insan için son derece mühimdir. Şahsi gayretlerimizin hayat şartlarımızı değiştirmek hususunda aslâ rolü oynayacağını bilmek kadar hayatı çekilmez hale getiren hiçbir şey yoktur. Gerekli fedakârlığı yapacak kadar karakter kuvvetine sahip bulunmasa bile, kâfi derecede gayretle uğraşursa kurtulabileceğini bildiği takdirde, insan en tahammül edilmez hayat şartlarına dahi az çok katlanabilir.

Bunları söylemekle, dünyamızın şimdiki halinde, bu bakımdan her şeyin yolunda gittiğini veya liberal çağda vaziyetin mükemmel olduğunu iddia etmiyoruz. İnsanların meslek seçme imkânlarını artırmak için yapılabilecek daha bir çok şeyler bulunduğunu da inkâr etmiyoruz. Başka sahalarda olduğu gibi, bu sahada da, bilgi ve haber yayımını teşvik etmek ve seyyaliyeti kolaylaştırmak suretiyle, Devlet bir çok şeyler yapabilir. Fakat Devletin meslek seçme hürriyetini fiilen artırmak için sarfetmesi lâzımgelen faaliyet, bugün müdafaa ve tatbik edilmekte olan plâncılık temayüllerine tamamiyle zıt bir faaliyet olacaktır, ve mühim olan nokta da budur. Gerçi plâncılık taraftarları, yeni cemiyet nezamında, hür bir şekilde meslek seçmek imkânlarının muhafaza edileceğini, hattâ arttırılacağını vâdediyorlar. Fakat bunu söylerken yapı-

bileceklerinden çok fazlasını vâdetmekte oldukları muhakkaktır. Plânlarını gerçekleştirmek istiyorlarsa, ya insanların muhtelif iş ve mesleklere intisabını veya ücret seviyelerini, yahut da bunların her ikisini birden kontrol etmeleri lâzım gelecektir. Bugüne kadar bilinen bütün plâncılık sistemlerinde, böyle bir kontrolün tesisi ve buna benzer tahditlerin konulması, ittihaz edilen ilk tedbirlerden biri olmuştur. İktisadî hayatı tanzim ve idare eden tek merci tarafından tatbik edilecek olan bu tedbirler sayesinde, vâdedilen "meslek seçme hürriyeti" nin ne hale geleceğini tasavvur etmek için fazla muhayyile sahibi olmağa hacet yoktur. Böyle bir nizamda, "meslek seçme hürriyeti" hakikatte tamamiyle mefruz bir hale gelir; eşyanın tabiatı icabı insanlar arasında tefrikler yapmak gerektiği halde, tefrik yapılmıyacağına dair verilmiş kuru bir vaitten ibaret kalır. Umulabilecek en büyük şey, olsa olsa, bu ayrımaların, iktidardakilerin kendilerince objektif diye kabul edecekleri bazı esaslara müsteniden yapılmasıdır.

Baştakiler, sadece iş şartlarını, ücret seviyelerini tesbitle iktifa etseler ve her işte çalışacak olanların sayısını bu suretle ayarlamağa çâşşalar bile, netice aynı olacaktır. Ücretlerin tahdidî, muhtelif insan kategorilerine muayyen meslekleri kapamak hususunda, sırf bu maksatla alınmış tedbirler kadar kat'î neticeler doğurur. Rekabet üzerine kurulmuş bir cemiyette, ille tezgâhtar olmak isteyen basitçe, çirkince bir genç kız; güçlü, kuvvetli adamlara ihtiyaç gösteren bir mesleğe mutlaka girmek isteyen zayıf yapılı bir delikanlı, maksatlarına belki erişebilirler. Umumî olarak, herhangi bir iş için gerekli şartları, aranan kabiliyetleri zahiren haiz bulunmayan bir kimse, gayesinden mutlaka uzak kalmaz. Bir insan, muayyen bir mesleğe karşı son derece büyük bir arzu duyuyorsa, bidayette malî bir fedakârlığı göze almak suretiyle bu mesleğe girebilir ve zamanla, ilk bakışta anlaşılmayan bir takım meziyetlere sahip olduğunu da gösterebilir. Buna mukabil, bütün bir insan kategorisinin ücretlerini Devlet tesbit eder ve namzetler "objektif" bir "test" le istifaya tâbi tutulursa, bazı kimselerin muayyen bir işe karşı duydukları şiddetli arzu hesaba katılmıyacaktır. Ortalama tipin karakteristik vasıflarını taşımayan bir insan, kendisini bu haliyle kabule razı olacak, hususî şartlar dairesinde kendisiyle anlaşacak bir işveren bulamıyacaktır. Mütevazi ve hattâ gayri muayyen bir gelirle iktifa edip, istediği saatlerde intizamsız bir şekilde çalıştığı, yahut derbeder bir hayat sürmeği tercih eden bir adam, şüphesiz istediği hayat tarzını se-

cemiyecektir. Her tarafta, istisnasız olarak, büyük işletmelere hâs olan şartlar, hattâ bu nizamdan kurtulmak için hiç bir imkân mevcut olmadığına göre, daha da beter şartlar hâkim bulunacaktır. Kendimizce bülhassa münasip gördüğümüz anda ve yerde, rasyonel ve müessir faaliyetinde bulunmak imkânından mahrum olacağız, zira hepimizin plânı tanımlama ve idare eden otorite tarafından hazırlanmış olan standarda uymamız icabedecektir. Giriştiği muazzam teşebbüsü yürütebilmek için, bu otorite, beşerî kabiliyetlerin ve meyillerin çeşidini azaltıp, bunları kolayca birbirinin yerine konabilecek şekilde bir kaç kategoriye irca etmek ve ikinci derecedeki bütün şahsî farkları ihmal etmek zorunda kalacaktır. Plâncılığın gayesinin insanı alelâde bir vasıta olmaktan kurtarmak olduğu ileri sürülür; hakikatte, plânlı iktisat sisteminde fert her zamankinden daha fazla ve münhasıran bir istihsal vasıtası haline girecektir, çünkü iktisadî plân ferdî tercihleri, şahsî zevkleri aslâ hesaba katamayacaktır; baştaki otorite, ferdî, "içtimai refah" veya "câmiata menfaati" gibi mücerret mefhumlar uğrunda pervasızca harcaacaktır.

Rekabet üzerine kurulmuş bir cemiyette, fiyatını ödemek şartıyla bir çok şeyler elde olunabilir; bazan bu fiyatın korkunç derecede yüksek olmasına rağmen, bu imkânın ehemmiyeti üzerinde ne kadar durulsa azdır. İnsanlar için bunun dışında mevcut olan yegâne imkân, tam bir tercih hürriyeti değil, sadece itaat edilmesi lâzımgelen bir takım emir ve yasakların mevcudiyeti ve netice itibariyle, her şeyin iktidar sahiplerinin lütûflarından beklenmesidir.

Rekabet üzerine kurulmuş cemiyette fiyatı ödenmek şartıyla hemen her şeyin elde edilebilmesi, bu sistem aleyhinde tenkid vesilesi iktisadî olarak edilmektedir: Bu tenkit, zihinlerde hüküm sürmekte olan karışıklığı gösteren karakteristik bir işarettir. Hayatın yüksek kıymetlerinin paraya bağlanmasına itiraz eden kimseler, daha esash bazı kıymetleri korumak için ikinci derecedeki ihtiyaçlarımızdan fedakârlık yapmak imkânından mahrum olmamızı ve "tercih" işinin bizim yerimize başkası tarafından yapılmasını istiyorlar demektir; bu istek oldukça gariptir ve insan haysiyetine karşı saygısızlığa delâlet eder.

Ekseriya, hayat, sıhhat, güzellik, fazilet, şeref veya zihni maddeler, ancak büyük maddî fedakârlıklar bahasına korunabilir. Keza bu da kabul etmeğe mecburuz ki, bu ana kıymetleri her türlü tehlike ve zarardan korumak için gerekli fedakârlığı yapmağa her zaman hazır ol-

ğilizdir. Bir tek misal gösterelim: Otomobil kazalarının sayısını kolayca sifira indirebiliriz, fakat bunun için gerekli fedakârlığı yapmak, meselâ - başka çare bulamazsak - otomobilleri tamamiyle ortadan kaldırmağa razı olmak şartıyla. Her gün, daha binlerce başka şekillerde, -sırf biraz da istihfafla maddî konfor adını verdiğimiz şeyi genişletmek için - kendimizin ve hemcinslerimizin hayatımızı, sıhhatimizi, bütün manevî kıymetleri tehlikeye maruz bıraktığımız muhakkaktır. Bunun başka türlü olmasına da imkân yoktur. Çünkü çeşitli gayelerimizin tahakkuku için aynı vasıtalara ihtiyacımız vardır ve bu gayeler birbirleriyle çarpışırlar. Böyle olmasaydı, şüphesiz münhasıran bu yüksek ve mutlak kıymetlerin peşinden koşardık.

İnsanların realitenin kendilerine yüklediği çetin "seçme" mecburiyetini bertaraf etmek istemelerine şaşmamak lâzımdır. Fakat seçme işini kendileri yerine başkasının yapmasına razı olacak insanlar da azdır. İnsanların asıl istedikleri şey, seçme mecburiyetini büsbütün yok edebilmektir. Bunun için, insanlar, hakikatte bu "seçme" mükellefiyetinin zarurî olmadığı ve sadece mevcut iktisadî sistemin fenalığı yüzünden kendilerine böyle bir mecburiyetin yüklendiği yolundaki iddiaları benimsemeğe fazlasiyle hazırdırlar. İnsanları kızdıran asıl şey, iktisadî bir meselenin mevcudiyetidir.

Kendi arzularını gerçek zanneden ve hakikatte bir iktisadî mesele mevcut olmadığı zehabına kapılan bir takım insanlar, sağlam esaslardan mahrum olan "potansiyel bolluk ve bereket" nazariyesine sarılmışlardır; bütün beşeriyeti refaha kavuşturacak kadar servetin potansiyel (gizli) bir şekilde mevcut olduğunu ileri süren bu nazariye doğru olsaydı, insanları muhtelif sınıklar arasında "seçme" yapmağa mecbur eden bir iktisadî meselenin mevcut olmadığına hükmedilebilirdi. Sosyalizm ortaya çıkaldanberi muhtelif şekiller altında sosyalist propagandasına hizmet etmiş olmakla beraber, bir tuzaktan ibaret olan bu fikir, bundan yüz yıl önce ilk defa ortaya atıldığı zaman ne kadar hatalı idiyse, bugün de aynı derecede âşikâr bir şekilde hatalıdır. Bütün bu devre boyunca, bu faraziyeyi ileri sürenlerden hiç biri, sefaleti bütün dünyadan kaldırmak şöyle dursun, hiç değilse yalnız batı Avrupadan kaldırmağa yetecek derecede istihsalı arttırmak imkânını sağlıyan kabili tatbik bir plân teklif edememiştir. Denebilir ki, "potansiyel bolluk" nazariyesini

ileri sürenler ya ahlâksız, ya cahildirler (1). Bununla beraber, bizi plâncılığa doğru sevk etmek hususunda, bu sahte ümidin, en az diğer âmil-ler kadar rolü olmaktadır.

Halk inanmakta devam etse bile, meseleleri bilen mütehasşsıların ekserisi, plânlı iktisat rejiminde istihsalın rekabet rejimine nazaran hissedilir derecede fazla olacağı fikrini yavaş yavaş terketmişlerdir. Meseleyi yakından ve ciddi surette inceliyen bir çok sosyalist iktisatçılar, plânlı iktisat rekabet rejimi kadar verim sağladığı takdirde, buna sevinmek lâzımgeldiği kanaatındadırlar. Bu iktisatçılar, artık plâncılığı istihsal sahasında daha yüksek bir verim sağladığı için değil, fakat servetlerin daha âdil ve hakkaniyetli bir şekilde dağılacığı iddiasıyla müdafaa etmektedirler. Zaten plâncılık lehindeki deliller içinde ciddi bir surette tetkik edilmeğe değer yegâne iddia da budur. Gerçekten, servetleri önceden tesbit edilen bir ölçü dairesinde dağıtmak, kimin ne alacağını önceden kararlaştırmak istediğimiz takdirde, bütün iktisadî sistemi baştan başa plânlılaştırmamız lâzım gelecektir. Fakat burada da şu mesele karşımıza çıkar: Muayyen bir şahıs tarafından tasarlanacak bir adalet idealinin tahakkuku, iktisadî kuvvetlerin bu kadar zemmedilen serbest faaliyetinden çok daha fazla memnuniyetsizlik ve zulüm doğurmayacak mıdır?

* * *

İktisadî sahada uzun asırlar boyunca sıkı nizam ve tahditlerin

(1) Bu ağır hükmü teyid etmek üzere, yeni neslin en tanınmış genç istatistikçilerinden biri olan ve terakkiperver düşünüşü, ilmi görüş kabiliyeti her türlü şüpheden uzak bulunan Colin Clark'ın "Conditions of Economic Progress" adlı eserinde (1940, s. 3 - 4) vardığı neticeyi nakledeceğiz: "İnsanların servet deryası için fakir yaşadıkları ve inkısam meselesi bir kere yoluna konabilse istihsal meselesinin zaten kendiliğinden halledilmiş vaziyette olduğu yolunda sık sık tekrarlama cümleleri, devrimizin en yalan parolalarıdır.. İstihsal kapasitesinden tam olarak istifade edilmemesi vâkıası, yalnız Amerika Birleşik Devletlerinde mühim bir mesele teşkil eder. Büyük Britanya, Almanya ve Fransa'da bile devamlı olarak böyle bir vaziyet mevcut olduğundan bahsedilemez. Dünyamızın büyük kısmında, istihsal kaynaklarından tam randımanla istifade edildiği takdirde dahi istihsal kapasitesi olmağa mahkûmdur: Bu derde kıyasen, istihsal kapasitesinden tam olarak istifade edilmemesi meselesi son derece ehemmiyetsiz kâdır. Bolluk devrinin gelmesi de ha uzun zaman beklenecektir... Bütün sanayi dallarında işsizlik bertaraf edilince, A. Birleşik Devletlerinde halkın hayat seviyesi hissedilir derecede yükseltilebilir fakat dünya ahalisinin büyük kısmının gerçek gelirini medeni bir seviyeye yükseltmek bakımından bunun faydası hesaba katılmıyacak kadar küçük olacaktır."

küm sürdüğünü, ve merkezî bir plâncılığın kurulmasının, netice itibarıyla, kısa bir serbest iktisat devresinden sonra, tekrar eski nizama bir dönüş olacağını düşünerek kendimizi avutursak, büyük bir hayal kırıklığına uğramamız mukadderdir. Plânlı iktisat rejiminde, ferdî hürriyetin "laissez faire" devrinden (1) önceki devirlere nazaran çok daha vahim ihlâllere maruz kalmıyacağını sanmak, tehlikeli bir hayale kapılmak olur. Avrupa tarihinde, iktisadî hayatın tanzim ve takyidi hususunda en ileri gidildiği devirlerde bile, umumî ve yarı daimî bir kaide-ler manzumesi kurulmakla iktifa edilmiş, bu gerçeğe içinde ferde geniş bir serbest faaliyet sahası bırakılmıştır. Zaten o zaman tatbiki münkün olan kontrol metodları da, çok umumî bir takım direktiflerden başka tahditler konmasına imkân verecek mahiyette değildi. En sıkı kontrol bile, ferdî faaliyetin, ancak içtimaî iş bölümü ile ilgili olan kısmına münhasır kalıyordu. Fert, kendi istihsali ile geçinebildiği sahalarda - ki bu saha çok daha genişti -, istediği gibi hareket etmekte serbest idi.

Halbuki bugün durum tamamiyle farklıdır. Liberal çağ boyunca için gitgide ihtisaslaşmasının neticesi olarak, bütün faaliyetlerimiz bir içtimaî vetirenin parçası haline gelmiştir. O zamandanberi müthiş surette artmış olan nüfusun bugünkü hayat seviyesini bu ihtisaslaşmaya borçlu olduğumuz için, ihtisaslaşma yolundaki bu inkişafı durdurmak ve geriye dönmek de imkânsızdır. Bunun neticesi olarak, rekabetin yerine merkezî plâncılığı ikame ettiğimiz takdirde, eski devirlere nisbetle, hayatımızın çok daha mühim bir kısmı devlet iktidarına tâbi olacaktır. Merkezî otoritenin müdahalesi münhasıran "iktisadî" faaliyetimize inhisar etmiyecektir, çünkü bugün hayatımızın bütün cepheleri bir başkasının iktisadî faaliyetine tâbi bulunmaktadır (2).

Sosyalistlerin "ihtiyaçların kolektif şekilde tatmini", yani eğlencelerimiz için olduğu kadar tabii ihtiyaçlarımızın tatmini için de muayyen zamanların ve şekillerin tesbiti hususundaki arzuları, kısmen, küt-

(1) Liberal çağdan.

(2) Bunun için, Rusyada olduğu gibi Almanya ve İtalyada da, yani bütün topraklar memleketlerde, "halkın serbest zamanlarının tanzimi" işinin plâncılığın uğradığı meselelerden biri haline gelmesine şaşmamalıdır. Hatta Almanlar bunu ifade etmek için menfur ve kendi kendisiyle tezat halinde olan bir kelime de icad etmişlerdir: **Freizeitgestaltung** (halkın serbest zamanlarını nasıl kullanacağını nazım). İnsan, vaktini otorite tarafından emredilen şekilde kullanmağa mecbur değilince, artık serbest zamandan bahsetmeğe imkân kalır mı?..

lelerin siyasî terbiyesini sağlamak maksadına matuftur. Fakat, totaliter devletin zuhuruna bir hayli hizmet etmiş olan bu fikir, aynı zamanda plâncılığın kaçınılmaz icaplarından biridir; plâncılık, esas itibarıyla, her türlü "seçme" imkânından mahrum kalarak, plânın uygun gördüğü şeyi, plânın derpiş ettiği zamanda elde etmemiz demektir.

İktisadî hürriyet bulunmadıkça siyasî hürriyetin bulunamayacağı sık sık söylenir. Bu söz doğrudur; fakat bu cümle, plâncılık taraftarlarının verdikleri mânanın tam tersi verilmek şartıyla. İktisadî hürriyet, sosyalistler tarafından vâdedilen "her türlü iktisadî endişeden kurtulma" mânasına alınır, "iktisadî hürriyet" in bütün diğer hürriyetlerin ön-şartı olduğu ileri sürülemez: Çünkü bu mânada iktisadî hürriyete kavuşabilmek için, fertleri mutlaka intihap zaruretinden de, imkânından da mahrum etmek lâzımdır. Diğer hürriyetlerin zarurî şartı ve esası olan iktisadî hürriyet: kendi yolumuzu bizzat intihap hakkını bize bırakan, insanlara serbestçe faaliyette bulunmak imkânını bahşeden bir iktisadî hürriyettir. Böyle bir hürriyet de, zarurî olarak, her hakkın tabii neticesi olan muhatara ve mesuliyetleri de beraberinde getirir.

SEKİZİNCİ BÖLÜM
KİM, KİMİN İÇİN?

Müsavat ihtirası hürriyet ümidini öldürdüğü için, dünyanın şimdiye kadar karşılaştığı en büyük saadet fırsatı mahvolmuştur.

Lord ACTON

Rekabet aleyhinde en fazla ileri sürülen delillerden birinin "rekabetin körlüğü" olması mânidardır. Burada, eskilerin, körlüğü adalet tanrısının vasıflarından biri saydıklarını hatırlatmak belki yerinde olacaktır. Rekabetle adaletin müşterek tarafları azdır, fakat bunların müşterek meziyetlerinden biri, şahısları gözönünde tutmamalarıdır. İnsanların talih veya talihsizliklerinin önceden bilinmemesi, mükâfat ve cezaların muhtelif kimselerin liyakat veya liyakatsizliği hakkında muayyen bir şahsın indî görüşlerine göre değil, o kimselerin kabiliyet ve talihlerine göre dağılması, kanunların tatbikinden hangi şahısların fayda veya zarar görebileceklerinin önceden bilinmemesi kadar mühimdir. Rekabet nizamında, insanların mukadderatını tâyin hususunda, şansın da ekseriya zekâ ve basiret kadar rol oynaması bu iddianın doğruluğuna hâlel getirmez.

Elimizdeki imkân, herkesin mutlak ve umumî bir hak ölçüsüne göre muamele göreceği bir sistemle, ferdî hisselerin kısmen şansa ve tesadüflere bağlı kalacağı bir sistem arasında tercih yapmak imkânı değildir: hakikatte karşımıza çıkan şıklar şunlardır: herkesin nasibini, yani kimin hissesine ne düşeceğini tesbit etmek hakkını muayyen bazı kimselerin iradesine bırakan bir sistem mi? Yoksa her ferdin mukadderatının, kısmen önceden bilinmiyen hâdiselere, fakat hiç değilse kısmen de kendi kabiliyet ve teşebbüslerine bağlı olacağı bir sistem mi? Zarurî olarak hususî mülkiyet esasına ve (aynı derecede zarurî olmakla beraber) miras esasına dayanan serbest teşebbüs sisteminde, şansların ve imkânların eşit olmaması bu hakikati değiştirmez. Fakat irsi farkların müsaadesi nisbetinde ve mekanizmanın - herkesin talihi mi denemesine imkân veren, insanların zorla diğer bir takım kimselerin arzu ve kanaatlarına inkiyad etmesine lüzum bırakmıyan - gayri şahsî karakterini bozmaksızın, imkânlar arasındaki bu eşitsizliği geniş ölçüde azaltmak icabettiği de âşikârdır.

Rekabet esasına müstenit bir cemiyette, fakir, zenginden çok daha az imkâna maliktir. Bu muhakkak. Fakat şu da muhakkaktır ki böyle bir cemiyet nizamı içinde yaşayan fakir bir insan, yine de, başta bir cemiyet nizamında daha büyük bir maddî refaha sahip olan bir kimseden daha hürdür. Rekabet sisteminde, fakir bir insan, mirasa kocan bir kimseye nazaran, servet sahibi olmak hususunda çok daha az imkâna maliktir; fakat yine de buna muvaffak olabilir. Rekabete dayanan bir cemiyet nizamında, bu neticenin elde edilmesi şahsî gayret ve kabiliyete bağlı bulunduğu ve bir insanın bu yolda talihini denemesine kimse mâni olmadığı halde, diğer sistemde her şey kuvvetlilerin lütüflarına bağlıdır. Hürriyet yokluğunun ne demek olduğunu unutmuş bulunduğumuz için, şu aşikâr vakiayı ekseriya ihmal ediyoruz: hayatın dilediği gibi tanzim etmek hususunda, düşük ücretli alelâde bir İngiliz işçisi, meselâ Almanya'daki bir küçük patrandan veya Rusyadaki çok yüksek ücretli bir mühendisten daha fazla imkâna sahiptir. İşini veya ikamet yerini değiştirmek, boş vakitlerini dilediği gibi geçirmek veya şahsî kanaatlarını izhar etmek hususunda, bu İngiliz işçisi mutlak engellerle karşılaşmaz, şahsî emniyeti ve hürriyeti bakımından tehlikeye maruz kalmaz. Meyil ve arzularına uymak için bazan yüksek bir bedel ödemesi icabeder - ve bu bedel bir çok kimselere fazla yüksek görünür -, fakat bir âmirin emri mucibince mutlaka muayyen bir işe bağlanmağa veya belli bir yerde yaşamağa zorla mecbur tutulamaz.

Sosyalistlerin çoğu, sadece hususî mülkiyetten elde edilen gelirleri ortadan kaldırıp, kazanç ve ücretler arasındaki bugünkü farkları ortadan kaldıran bir düzenleme yapılmasını istiyorlar. (1). Hakikaten, bu düzenleme

(1) Hususî mülkiyetten elde edilen gelirlerin, gelirler arasındaki umumi eşitsizlikteki hissesini herhalde gözümüzde büyütüyoruz; bu yüzden, hususî mülkiyetten doğan gelirleri ortadan kaldırmak suretiyle umumi eşitsizliği azaltmak hususunda imkânları da izâm etmiş oluyoruz. Sovyet Rusyada gelirlerin dağılımı hakkında elimize geçen mahdut bilgiler, Rusya'da gelirler arasında mevcut olan farklılıkların kapitalist memleketlerdeki müted nisbetten pek de aşağı olmadığını göstermektedir. Lenin'in dostu Max Eastman'ın resmî Sovyet vesikalarına müstenit olarak verdiği bazı malûmata göre, Rusya'da, en düşük ve en yüksek ücretler arasındaki fark hemen hemen Amerika Birleşik Devletlerindeki nisbetin (takriben bir on nisbetinin) aynıdır (*The End of Socialism in Russia*, 1937, s. 30 - 34). James Burnham'ın zikrettiği bir makaleye göre (*The Managerial Revolution*, 1914, s. 43), Lenin Troçki daha 1939 da şu hükme varmıştı: "Sovyet Rusya nüfusunun % 11 veya 12'sini teşkil eden üst zümre, milli gelirin takriben % 50'sini almaktadır; bu demektir ki gelir farklılaşması Amerika Birleşik Devletlerinde dahi yoktur; çünkü orada nüfusun en üst tabakayı teşkil eden % 10'u, milli gelirin sadece % 35'ini almaktadır."

onların adalet ideallerini tatmine kâfi gelmektedir. Fakat bu kimseler şu noktayı unutmaktadırlar ki, tekml istihsal vasıtaları üzerindeki mülkiyet Devlete intikal edince, Devlet bütün diğer gelirleri de tesbit ve tâyin edebilecek bir duruma girecektir. Devlete böyle bir iktidar verilip, bu iktidarını kullanarak bir "plân" yapması istenince, Devletin bütün bu tesirleri tamamiyle hesaplıyarak icraatta bulunacağı aşikârdır.

Devlete böyle bir iktidar verilmesinin sadece bir el değiştirmeden ibaret olduğunu, bu iktidarın eski sahiplerinden alınıp Devlete devredildiğini sanmak hatadır. Bu, tamamiyle yepyeni bir iktidardır; rekabet esasına dayanan cemiyette kimsenin elinde böyle bir iktidar yoktur. Mülkiyet çok sayıda insanlar arasında taksim edilmiş olduğundan, maliklerden hiçbiri müstakillen böyle bir kuvvete, yani muayyen insanların gelirini ve durumunu tek başına tâyin etmek iktidarına sahip değildir. İnsanlar, ancak diğerlerinden daha iyi şartlar teklif ettikleri nisbette bu maliklere bağlıdır.

Bizim neslimizin unutmuş olduğu şey şudur: Yalnız mal sahipleri için değil, hemen hemen onlar kadar mal sahibi olmyanlar için de, **hürriyetin en iyi teminatı hususî mülkiyettir.** İstihsal vasıtalarının mülkiyeti birbirlerinden müstakil olarak hareket eden çok sayıda insanlar arasında bölünmüş olduğu içindir ki, hiç kimse bizim üzerimizde tam bir hâkimiyete malik değildir ve fert dilediği gibi hareket etmek imkânına sahiptir. Bütün istihsal vasıtaları bir tek elde toplanırsa - bunun adına ister "cemiyet", ister "diktatör" densin - bu iktidarı elinde tutacak olanın topyekûn hâkimiyeti altına gireriz. Hiç şüphesiz, küçük bir irkî veya dinî azınlığa mensup, hiç bir mal, mülkü olmayan bir kimse, kendi ırktaş veya dindaşları mal sahibi oldukları ve ona iş verebilecek durumda buldukları müddetçe; hususî mülkiyeti kaldırmış bir cemiyet nizamında, müşterek mülkiyetin bir sözde hissedarı sıfatıyla kavuşacağı hürriyetten çok daha fazla hür olacaktır. İster komşum, hattâ ister patronum olsun, bir milyonerin benim üzerimdeki iktidarı, Devletin zorlayıcı kuvvetini temsil eden ve benim hangi şartlar altında yaşayıp çalışabileceğimi kendi takdirine göre kararlaştıracak olan en küçük bir **memurun** iktidarından muhakkak ki daha azdır. Kim inkâr edebilir ki, zenginın kudretli olduğu bir dünya, yalnız kudretlinin zengin olabileceği bir dünyaya nazaran daha iyidir.

Max Eastman gibi büyük ve eski bir komünistin bu hakikati yeni-

den keşfetmiş olması, heyecan ve ümit vericidir. Son zamanlarda *çıkart* bir makalesinde, Eastman şöyle diyor:

Bu neticeye varmakta bir hayli gecikmiş olmama rağmen, bugün şu hakikati açık olarak görüyorum: Hususî mülkiyet müessesesi, insanın bugün istifade etmekte olduğu - ve Marx'ın hususî mülkiyeti kaldırarak sonsuz bir hale getirebileceğini umduğu - mahdut hürriyet ve müsavati sağlayan başlıca faktörlerden biri olmuştur. Gariptir ki bu noktayı ilk anlayan da Marx olmuştur. Geriye doğru bakarak, hususî mülkiyetin ve serbest pazarın, bütün demokratik hürriyetlerimizin inkişafında ön-şart rolünü oynadıklarını bize o öğretmiştir. Fakat, ileriye doğru bakarak, serbest pazarın ilgisiyle birlikte bu hürriyetlerin de ortadan kalkabileceğini hiç düşünmemiştir (1).

Bazan, bu gibi itirazlara cevap olarak, plâni tanzim ve tatbik edenlerin fertlerin gelirlerini tesbit etmeleri için hiç bir sebep mevcut olmadığı ileri sürülür. Herkesin millî gelirden alacağı hissenin tayımsız, şüphesiz, plâncılığın en azimkâr taraftarlarını bile tereddüde düşürebilecek kadar büyük içtimaî ve siyasi güçlükler tazammun eden bir iştir. Bu güçlüklerin farkında olanlar, herhalde, plâncılığı istihsale inhisar ettirip, sadece "sanayiîin rasyonel bir şekilde teşkilâtlandırılması" hususunda plâncılıktan faydalanmağı; ve gelirlerin inkisamını, kabil olduğu kadar, gayri şahsî kuvvetlere bırakmağı tercih edeceklerdir. Fakat inkisamı muayyen bir nisbette kontrol etmeden, sanayiîi idare etmeğe imkân yoktur. Plâni tatbik edenler inkisamı hiç bir zaman tamamiyle pazar mekanizmasının işleyişine terkedemezler; bununla beraber, herhalde, büyük eşitsizlikleri önlemek ve işin âdil bir ücrete kavuşmasını temin etmek üzere, bazı umumî nasafet kaideleri koymakla iktifa etmeği; muayyen şahısların kendi sınıfları dahilindeki hususî durumlarını tanzim etmeğe kalkışmamağı; küçük gruplar veya fertler arasındaki dereceler ve farklılaşmalarla meşgul olmamağı tercih edeceklerdir.

Daha önce de gördüğümüz gibi, bütün iktisadî hâdiseler arasındaki karşılıklı ve sıkı bağılılık, plâncılığı istenilen noktada durdurmağı aslâ imkân vermez. Bir kere pazar mekanizmasının serbest işleyişine muayyen bir hadden fazla köstek vuruldu mu, plâni sevk ve idare eden kimse, bu murakabesini - her şeyi içine alıncaya kadar - genişletmeğe mecbur olur. Plâncılık yolunda ileri gidildikçe, kendilerini daha fazla

(1) Max Eastman, *The Reader's Digest*'den, temmuz 1941, s. 3.

hissettiren bazı içtimalî ve siyasî temayüller de, plâncılığı istediğimiz yerde durdurmanın imkânsızlığını gösteren bu iktisadî mülâhazaları bir kat daha takviye eder.

Herkesin durumu gayri şahsî kuvvetler veya rekabet tarafından değil, bir otorite tarafından tesbit olunmağa başladıkça ve insanlar bunu anladıkça, içtimalî kadro içinde işgal ettikleri yer hakkındaki düşünüş ve davranışları da değişir. Mutazarrır olanlara daima adaletsiz, yersiz, haksız gibi görünen eşitsizlikler, hayat kırıklıkları, talih cilveleri her zaman mevcut olacaktır. Fakat rekabet nizamında, hâdiselerin mesuliyetini bir şahsın kastî kararına izafe etmek imkânı yoktur; halbuki bu gibi şeyler güdümlü bir cemiyette husule gelirse, insanların aksülâmeli başka türlü olur. Gayri şahsî kuvvetlerin tesirinden doğmuş olan bir eşitsizliğe kasten ihdas edilmiş bir eşitsizlikten daha kolay katlanılır, izzetinefis bundan çok daha az müteessir olur. Rekabet esasına dayanan bir cemiyette, bir işveren, bir kimseye kendisine ihtiyacı olmadığını veya daha iyi bir iş veremeyeceğini söylerse, onun izzetinefsini kırmış, onu rencide etmiş olmaz. Gerçi uzun süren kütle halindeki işsizliklerin tesirleri de çok fenadır.. Fakat bu felâketi önlemek için, iktisadî hayatı merkezî bir idareye bağlamaktan çok daha iyi başka usuller mevcuttur. Her cemiyette husule gelen işsizlik veya gelir kaybı gibi haller, otoritenin bile bile ihdas ettiği bir vaziyet olarak değil, bir talihsizlik neticesinde vukubulmuş hâdiseler olarak görülürse, daha az tezlil edici bir mahiyet taşırlar. En acı bir darbe bile, "plânlaştırılmış" cemiyette insana daha da acı gelir. Böyle bir cemiyette, bir takım insanlar, diğer kimselerin muayyen bir işe ehil olup olmadıklarını, hattâ, daha umumî surette, herhangi bir işe yarayıp yaramadıklarını ve ne şekilde kullanılacaklarını tesbit edeceklerdir. İnsanın hayattaki mevkii bir başkası tarafından tâyin olunacaktır.

İnsanlar, herkesin başına gelebilecek olan ıstırapları az çok tevekkülle karşılarlar; fakat devlet otoritesi tarafından bile bile sebebiyet verilen ıstıraplara aynı şekilde kolaylıkla katlanmazlar. Gayri şahsî bir makine içinde ehemmiyetsiz bir dişliden ibaret bulunmak nâhoş bir şeydir; fakat orasını terketmek imkânına malik olmadığımız; ilânihaye yerimize çivilenmiş ve başımıza getirilen âmirlerin keyfine terkedilmiş bulunduğumuz takdirde, vaziyetimiz hudutsuz derecede daha fenadır. Herkes, içinde bulunduğu durumun bir otoritenin arzusundan doğduğunu gördükçe, hissedilen memnuniyetsizlik gitgide artacaktır.

Adaleti sağlamak için plâncılığa tevessül eden bir hükümet, kimse-
nin mukadderatının mesuliyetini üzerinden atamaz. Plânlaştırılmış bir
cemiyette, herkes, diğerlerinden daha iyi veya daha fena bir kadere
sahip olmasının, kontrol edilemeyen ve önceden sarıh surette görülmeyen
hallerin neticesi değil, bir otoritenin arzusunun eseri olduğunu bilmelidir.
Ve vaziyetini iyileştirmek isteyen kimse, hâdiseleri kabil olduğu
nisbette önceden keşfedip ona göre hazırlanmağa çalışacak yerde, büt-
tün gayretini, iktidarı elinde tutan makama tesir ederek onu kendi lehine
çevirmek hususuna teksif edecektir. Bu suretle, XIX^{nci} asrın
siyasî mütefekkirlerini korkutan kâbus: "Zenginliğe ve şerefe giden büt-
tün caddelerin hükümetten geçtiği" (1) Devlet sistemi, o mütefekkirle-
rin düşünebildiklerinden çok daha aşırı bir şekilde gerçekleşmiş ol-
acaktır; bazı memleketlere hâkim olan totaliter rejimleri gördükten son-
ra, bu Devlet şekli artık bizim nesle yabancı değildir.

Devlet bütün iktisadî hayatı bir plân dairesinde idare etmeğe kalk-
ıştı mı, muhtelif toplulukların ve fertlerin lâıyık oldukları sıra ve mes-
kilerin tâyini meselesi, ister istemez en mühim siyasî mesele haline ge-
lecektir. Şu veya bu şahsa ne bahşedileceğini sadece Devlet kuvveti ve
iktidarı tâyin edeceğine göre, herkes var gayretiyle bu idareci kuvvete kat-
tırılmaya çalışmakta fayda görecektir. Her iktisadî veya içtimai me-
sele, aynı zamanda siyasî bir mahiyet alacaktır. Zira dâvaların hâli
herşeyden önce, zorlayıcı kuvvete kimin sahip olduğu ve her hususta
hangi adamların kanaatlarının ağır bastığı meselesine bağlı olacaktır.

Meşhur "*Kim? Kimin için?*" tâbirini, Sovyet rejiminin ilk yılların-
da, zannederim bizzat Lenin ortaya atmıştı; sonradan, halk, bu par-
layı sosyalist cemiyetin meselelerini hülâsa etmek üzere kullanmıştır
(2). Kim kimin için plânlar yapacak, kim kimi sevk ve idare edecek,
kim insanların hayattaki mevkillerini tesbit edecek, kim başkaları ta-
rafından tâyin olunan hissesine razı olacaktır? Bütün bu mesele-
ler hakkında, iktidarın başında bulunanlar tek başlarına karar verebi-
lecektir.

Geçenlerde, siyasî meselelerle uğraşan bir Amerika'lı, Lenin'in
tâbirini genişleterek, her hükümetin karşısına çıkan meselelerin gölge-
ce hülâsa olunabileceğini iddia etmiştir: "Kim, ne zaman, hangi şartlar

(1) Bu, Disraeli'nin gençliğinde söylediği bir sözdür.

(2) Bk. Muggeridge, *Winter in Moscow*, 1934; A. Feiler, *The Experiment of
Bolchevism*, 1930.

altında, ne alacaktır?”. Bir bakıma, bu iddia yanlış değildir. Gerçekten, her hükûmetin faaliyeti, insanların nisbî durumları üzerinde biraz müessir olur; hangi sistemde olursa olsun, hayatımızın hükûmetin faaliyetinden müteessir olmıyan hiç bir vechesi yok gibidir. Hükûmetin yapacağı herhangi bir faaliyet, “kimin, ne zaman, hangi şartlar altında, ne alacağı” meselesine mutlaka, biraz olsun, tesir edecektir.

Fakat burada iki mühim noktayı gözönünde tutmak icabeder. Evvelâ, tedbirleri, bunların muayyen fertlere ne şekilde tesir edeceklerini bilmeden, ve bu gibi muayyen tesirleri istihdaf etmeksizin almak mümkündür. Meselenin bu cephesini yukarda izah etmiştik. Saniyen, hükûmet faaliyetinin tesir sahası değişik olabilir: Her insanın, herhangi bir anda, herhangi bir şey alması hükûmetin müdahalesine tâbi olabileceği gibi, hükûmet icraatının tesiri bazı insanların, bazı şartlar altında alacakları bazı şeylere de münhasır kalabilir. Hür bir sistemle totaliter bir sistem arasındaki fark buradadır.

Nazilerle sosyalistlerin “iktisat ile siyaset arasındaki sun’î tefrik” e karşı müştereken yaptıkları hücum, ve keza gerek nazilerin, gerek sosyalistlerin “siyaseti iktisada hâkim kılmak” hususundaki müşterek arzuları, liberal ve totaliter sistemler arasındaki farkı mânidar bir şekilde açıklamaktadır. Bu ibareler şunu göstermektedir ki, halihazırdaki şartlar altında, iktisadî kuvvetlerin hükûmetin siyasetine dahil olmıyan gayeler uğrunda da kullanılabilmesi mümkündür; ve bilhassa, bu iktisadî kudreti hükûmetten müstakil olarak ve hattâ onun tasvip etmiyeceği gayeler uğrunda da kullanmak kabildir. Halbuki Nazilerin ve sosyalistlerin istedikleri gibi siyasî ve iktisadî kuvvetler birleştirilerek tek bir kuvvet yaratılacak olursa, bu “tek kuvvet” i elinde tutan idareci zümre, bütün beşerî faaliyet ve emelleri kontrol etmek imkânını elde edecek ve bilhassa her ferdin cemiyet içindeki mevkiini tâyin etmek hususunda tam bir iktidara sahip bulunacaktır.

İktisadî faaliyeti idareye kalkışan bir hükûmet, herhangi bir kimşenin kafasındaki “tevziî adalet” idealini gerçekleştirmek üzere, kudretini kullanmağa mecbur olacaktır. Fakat bu kudretini nasıl kullanacaktır.. Hangi prensipleri rehber edinecektir veya edinmesi lâzımdır? Herkesin nisbî liyakat derecesini tesbit hususunda ortaya çıkacak sayısız meselelerin kesin bir cevabı var mıdır? Cemiyetin yeni bir hiyerarşik nizama sokulmasını haklı gösterebilecek, insanların adalet iştiyaklarını tatmin edebilecek, ve bütün makul insanların üzerinde anlaşabilecek-

leri bir "kıymetler ölçüğü" mevcut mudur?

Hakikatte, bütün bu suallere sarıh bir cevap teşkil edebilecek olan bir tek umumî prensip, bir tek basit kaide mevcuttur: o da eşitlik prensibi, insan murakabesinin erişebileceği bütün hususlarda, bütün fertlerin tam ve mutlak eşitliğidir. Eğer böyle bir eşitlik arzuya şayan görülseydi (kabili tatbik olup olmadığı, insanları çalışmağa sevk etmek için kâfi derecede cazip gelip gelmeyeceği meselesi bir yana), bu prensip "tevziî adalet" denilen müphem fikre vazıh bir mâna verir ve plânı yapacak olana sarıh bir hareket hattı çizerdi. Fakat insanlar, umumiyetle, bu şekildeki mekanik bir eşitliği arzuya şayan telâkki etmekten son derece uzaktırlar. "Tam eşitliği" gaye olarak gösteren hiç bir sosyalist cereyan, büyük akisler uyandıramamıştır. Sosyalizmin vâdettiği şey, mutlak surette eşit bir taksim değil, bugünkü inkısamdan daha âdil, daha hakkaniyetli bir taksimdir. Şu halde, ciddiye alınabilecek olan yegâne gaye, mutlak mânasiyle "eşitlik" değil, sadece "daha fazla eşitlik" tir.

Bu iki tâbir birbirine benzer, fakat bizim incelediğimiz mesele bakımından, bunlar birbirinden azamî derecede farklı şeylerdir. "Mutlak eşitlik" mefhumu plâncının yapacağı işi vuzuhla tâyin etmesine yarayabileceği halde, "daha fazla eşitlik" arzusu sadece menfi bir unsurdur. halihazırdaki vaziyet karşısında duyulan memnuniyetsizliğin ifadesinden ibarettir. Tam ve mutlak eşitliğe doğru atılacak her adımın arzuya şayan olduğunu kabul etmediğimiz takdirde, "daha fazla eşitlik" arzusu, plânı sevkü idare edenlere, verecekleri kararlar hususunda hemen hemen hiçbir yardım temin etmeyecektir.

Kelime oyunu yapmıyoruz. Kullanılan tâbirlerdeki benzerliğin belki gizliyebileceği kat'î bir ihtilâf karşısında bulunuyoruz. Herkesin "tam eşitlik" prensibi üzerinde mutabık olması, plânı tanzim ve tatbik eden kimsenin, fertlerin hak ve liyakatlarını tesbit hususunda karşılaşacağı bütün meseleleri toptan halledebilir; halbuki "daha fazla eşitlik" düsturu fiiliyatta bu meselelerden hiç birini cevaplandıramaz. Bu son düstur, vuzuh ve sarahat bakımından, "müşterek iyilik" veya "içtimaî refah" gibi tâbirlerden pek az farklıdır. "Daha fazla eşitlik" formülü, bizi her muayyen mesele karşısında grupların ve fertlerin liyakatlarını ölçüp tartmak, karşılaştırmak mecburiyetinden kurtarmadığı gibi, bu "liyakat tesbiti" işinde bize hiç bir yardımda da bulunmaz. Bu prensibin telkin ve ilham ettiği yegâne şey, zenginlerin elleri-

den ne alınabilirse onu almaktır. Fakat sıra bu ahnanları tevzi etmeğe gelince, sanki "daha fazla eşitlik" formülü hiç mevcut değilmiş gibi, aynı mesele olduğu gibi karşımıza çıkar.

Bu meseleleri, mükemmel bir şekilde olmasa bile, herkesi nisbeten tatmin edecek tarzda, yani hiç değilse rekabet sisteminden daha iyi bir şekilde halletmemizi mümkün kılacak ahlâk ölçülerinden mahrum bulunduğumuzu kabul etmek, bir çok insanlara güç gelmektedir. "Âdil fiat" ın ve "âdil ücret" in nasıl olması lâzımgeldiği hakkında hepimizin az çok bir fikri yok mudur? Bu hususta halkın kuvvetli sağduyusuna güvenilemez mi? Muayyen bazı hallerde hangi çözüm tarzının âdil ve doğru olduğunu kararlaştırmak hususunda şimdilik tamamiyle anlaşılmadığımızı farzetsek bile, halk bir kere kendi adalet idealini gerçekleştirmek imkânını bulursa, fikirler çok daha sarıh ve sağlam ölçüler dahilinde tebellür etmiyecek midir?

Maalesef, bunu ümit etmek için pek az sebep vardır. Malik olduğumuz ölçüler, içinde yaşadığımız rekabet rejimindeki tecrübelerden doğmuşlardır; rekabetin ortadan kaldırılmasıyla beraber bu ölçüler de derhal yok olacaktır. "Âdil fiyat" veya "âdil ücret" dediğimiz şey, ya bildiğimiz mutad fiat ve ücretlerdir, insanların geçmiş tecrübelerine dayanarak ümit ettikleri miktarlardır, yahut da inhisarcıların istismarı önlendiği takdirde teşekkül edecek olan fiat ve ücretlerdir. Bunun yeğâne mühim istisnası, işçilerin "işlerinin bütün hasılasını" kendileri almak hususundaki talepleridir; bu talep, birçok sosyalist doktrinlerin esasını teşkil eder. Fakat bugün, sosyalist bir cemiyette, her sanayiinin bütün kârını o sanayide çalışan işçilerin kendi aralarında paylaşmaları tezine inanan pek az sosyalist kalmıştır. Çünkü bunun ameli neticesi, büyük bir sermaye ile çalışan sanayi branşlarındaki işçilerin, az sermaye ile çalışan branşlardaki işçilerden daha yüksek bir gelir temin etmeleri olacaktır: Sosyalistlerin çoğu böyle bir neticeyi adaletsiz bulurlar. Esasen bugün, işçilerin bu talebinin, vâkıaların yanlış tefsirine müstenit bir talep olduğu umumiyetle kabul edilmektedir. Fakat her işçinin "kendi" hâsılatının tamamını talep etmesi doğru görülmediğine ve sermayenin mecmu kârı bütün işçiler arasında tevzi edilmek lâzımgeldiğine göre, bu tevzi işinin nasıl yapılacağı meselesi bizi yine aynı ana uyuşmazlığa götürmektedir.

İhtiyaç miktarları müstakillen tesbit edilebilseydi, muayyen bir eşyanın âdil fiyatını veya belli bir işin âdil ücretini, objektif bir şekilde

tâyin etmek mümkün olurdu. Bu ihtiyaçlar maliyet fiatı nazara alınmadan tesbit edilebilseydi, plâni yapan, bu ihtiyaçların tatminini sağlamak için lüzumlu olan fiat ve ücretleri hesap etmeğe çalışabilirdi. Fakat plâni yapan, aynı zamanda, her maddenin istihsal miktarını da tesbit etmek mecburiyetindedir. Bunu yaparken de, ister istemez, ödenecek âdil fiyatı ve uygun ücreti tâyin etmeğe mecbur kalacaktır. Meselâ, plâni mütehassısı, mimar ve saatçıların sayısının ihtiyaçtan fazla olduğuna ve bunların azaltılabileceğine hükmederse ve bu işlerde daha az ücretle çalışmağa razı olanlar ihtiyacı karşılamağa kâfi gelirse, "âdil ücret" eskisinden daha aşağı olacaktır. Plâni tanzim ve tatbik eden kimse muhtelif gaye ve vazifelerin nisbî ehemmiyetlerini kararlaştırırken, aynı zamanda muhtelif grupların ve muhtelif şahısların da nisbî ehemmiyetlerini tâyin etmiş olur. İnsanlara alelâde istihsal vasıtaları gibi muamele edemeyeceği mefruz bulunduğu göre, bütün bu tesirleri hesaba katması ve muhtelif "gaye" lerin ehemmiyeti ile alacağı kararın tesirlerini dikkat ve ihtimamla karşılaştırması lâzımdır. Bütün bunlardan çıkan netice şudur ki, her ne olursa olsun, plânın başında bulunan kimse, insanların cemiyet içindeki vaziyet ve mevkileri üzerinde doğrudan doğruya bir kontrol tesis edecektir.

Bu kontrol muhtelif meslekî grupların olduğu kadar, fertlerin karışıklı durumlarının tâyinine de şamildir. Umumiyyetle, muayyen bir sınaî veya meslekî grup içindeki bütün ücretlerin az çok birbirinin aynı olduğu zehabına kapılırız. Hakikatte muvaffakiyetin zirvesine varmış bir doktor, mimar, muharrir, sinema aktörü, boksör veya cokey ile en az muvaffak olmuş bir meslektaşısı arasındaki kazanç farkı muazzamdır; ve yalnız bu mesleklerde değil, bakkalarda, kursuncularında, sebacilerde veya terzilerde de, en çok kazanan ile en az kazanan arasındaki gelir farkı, mülk sahibi olan ve olmıyan sınıflar arasındaki gelir farkı kadar büyüktür. Şüphesiz, bir nevi standardizasyon yapılacak, kategoriler ihdas edilecektir, fakat yine de fertler arasında tefrik yapmak zarureti bâki kalacaktır. Bu iş ister fertlerin gelirini ayrı ayrı tesbit suretiyle, ister herkesin hangi kategoriye gireceğini tâyin suretiyle yapılsa, bundan kaçınmağa imkân yoktur.

Hür bir cemiyet nizamında, insanların böyle bir kontrole boyun eğmek istemeleri muhtemel midir? Veya boyun eğerlerse hür kalabilirler mi? Bu hususta daha fazla bir şey söylemeğe lüzum görmüyoruz. Bu suale, bundan aşağı yukarı yüz yıl önce, John Stuart Mill'in verdiği ce-

vap bugün de kıymetini aynen muhafaza etmektedir:

İnsan sabit bir prensibi, meselâ müsavat kaidesini, yahut şansa veya haricî bir zarurete boyun eğmeği kabul edebilir. Fakat bir avuç "beşerî mahlûk" un herkesi, âdeta terazi ile tartar gibi tartmaları ve sadece kendi keyif ve takdirlerine göre, kimine eksik, kimine fazla vermeleri, tahammül edilir bir nizam değildir: bunu yapacak olanların, ya insan-üstü mahlûklar olmaları, yahut da tabiat üstü bir tedhiş sayesinde tutunmaları lâzımdır (1).

Sosyalizm mahdut ve oldukça mütecanis bir grubun nazarı programından ibaret kaldığı müddetçe, bu güçlükler açık bir ihtilâfa müncer olmaz. Fakat, milletin çoğunluğunu içine alan bir çok muhtelif grupların müzahareti ile fiilen bir sosyalizm tecrübesine girildiği anda, menfaat çarpışmaları derhal zuhur eder. Hangi grubun kendi idealini diğerlerine zorla kabul ettireceği ve bütün memleketin kaynaklarını kendi görüşüne göre kullanacağı meselesi, çetin bir mesele olarak derhal ortaya çıkar. Plâncılık, ancak herkesin ana kıymetler hakkındaki görüşleri arasında iştirâk vücuda getirildiği takdirde muvaffak olabilir: İşte bunun içindir ki, maddî meselelerde hürriyetimizin tahdidi manevî hürriyetimizi bu kadar yakından ilgilendirmektedir.

Dünyaya getirdikleri barbar ahfadın kültürlü ecdadı olan sosyalistler, bu meseleyi halletmek hususunda terbiyeye güveniyorlardı. Fakat bu hususta terbiye ne yapabilir? Biliyoruz ki, bilgi tek başına yeni ahlâkî kıymetler yaratmağa kâfi gelmez. En ileri, en kesif bir öğretim dahi, bütün içtimâî münasebetlerin bir plân mucibince tanzimi meselesinin ortaya çıkardığı ahlâkî mahiyetteki meselelerde, bütün insanların aynı kanaatlara varmalarını sağlayamaz. Muayyen bir plânı haklı göstermek için muhakemeye dayanan bir kanaat kâfi değildir; bunun için bir "iman" a ihtiyaç vardır. Sosyalistler herkesten önce kabul ederler ki giriştikleri teşebbüsün muvaffakiyeti için, herkesin muayyen bir kıymetler silsilesine, müşterek bir "dünya görüşü" ne (Weltanschauung) inanması şarttır. Tek ve müşterek bir dünya görüşüne dayanan bir kütle hareketi yaratmak için lüzumlu bütün telkin ve propaganda vasıtalarını ilk defa sosyalistler bulmuşlar; faşistler ve naziler de bu vasıtaları son derece maharetle kullanmışlardır.

(1) J. S. Mill, *Principles of Political Economy*, kitap I, bölüm II, parag. 4.

Gerçekten, İtalya ve Almanya'da faşistlerin ve nazilerin çok şey icat etmelerine lüzum kalmamıştır. Hayatın bütün veçhelerini içine alan yeni bir siyasî hareket yaratma geleneği, her iki memlekette de, daha önce sosyalistler tarafından kurulmuştur. Beşikten mezara kadar ferdin bütün faaliyetlerini kucaklayan, bütün meseleleri parti felsefesinin ışığı altında inceliyerek fertlere her hususta kendi kanaatlarını kabul ettiren siyasî bir parti anlayışını ilk defa tatbik sahasına çıkaranlar sosyalistler olmuştur. Avusturyalı bir sosyalist muharrir, memleketindeki sosyalizm hareketinden bahsederken, iftiharla diyor ki: "Avusturya sosyalist hareketinin hususiyeti, işçi ve müstahdemlerin her türlü faaliyet sahaları için hususî birer teşkilât kurmuş olmasındadır." (1) Avusturyalı sosyalistler belki bu yolda başkalarından daha ileri gitmişlerdir, fakat diğer memleketlerde de durum bundan pek farklı değildi. Çocukları, daha en körpe yaşlarında - iyi "proleter" olarak yetiştirmek üzere - siyasî teşkilâtlara kaydetmeğe ilk defa başhyanlar faşistler değil, sosyalistler olmuştur. Parti âzalarının başka kanaattaki insanlarla temas ederek zehirlenmelerini önlemek üzere, partiye bağlı spor kulüpleri kurmağı, maçlar ve oyunlar tertiplemeği ilk defa düşünenler de faşistler değil, sosyalistlerdir. Kendi mensuplarını, hususî bir selâmlama ve hitap tarzı ile diğer insanlardan ayrılmağa ilk defa icbar edenler de sosyalistler olmuştur. Kendilerine mahsus "hücre" teşkilâtları ile, âzalarının hususî hayatlarını daimî bir nezaret altında bulundurmaya suretiyle, totaliter partilerin ilk örneğini onlar vermiştir. **Balila** ve **Hitler Jugend**, **Dopolavoro** ve **Kraft durch Freude** teşkilâtları, siyasî üniformalar ve askerî parti teşkilleri, aşağı yukarı kâmilen eski sosyalist müesseselerinin taklitlerinden ibarettir (2).

Bir memleketteki sosyalist hareketi muayyen bir grubun, meselâ ekseriya olduğu gibi kalifiye sanayi işçilerinin başta gelenlerinin menfaatleri ile sıkı bir rabıta muhafaza ettiği takdirde, cemiyetin muhtelif uzuvlarının statüleri hakkında müşterek bir görüş yaratmak nisbeten kolay olur. Hareketin ilk hedef ve endişesi, bu muayyen grubun statüsünü ıslâh ve diğer gruplara nazaran hayat standardını yükseltmek olur. Fakat sosyalizme doğru tedricî ilerleyiş esnasında herkes yavaş yavaş anlamağa başlar ki, her ferdin gelirini ve cemiyet içindeki

(1) G. Wieser, *Ein Staat stirbt, Österreich*, 1934 - 1938, Paris, s. 41.

(2) İngiltere'deki siyasî mahiyette "kitap kulüpleri" ile bu müesseseler arasındaki benzerlik gözden kaçmamalıdır.

mevkiini Devlet cihazı, devlet zoru tâyin etmektedir: Şu halde mevkiini muhafaza etmek veya iyileştirmek için, mutlaka Devlet makinasını kontrol veya ona tesir edebilen teşkilâtlanmış bir gruba âza olmak lâzımdır. Tekâmülün bu safhasında muhtelif gruplar arasında, artık, ne en fakirlerin, ne de en kalabalık grupların menfaatlarının galebe çalması hiç de zarurî değildir. Keza, açıktan açığa muayyen bir zümrenin menfaatlarını müdafaa eden eski sosyalist partileri için, mücadele sahasında diğer partilere tekaddüm etmiş olmaları ve bütün ideolojilerini sanayide çalışan el işçilerini cezbedecek surette kurmuş bulunmaları, mutlaka bir üstünlük sebebi teşkil etmez. Mümtaz sanayi işçileri zümresinin devamlı muvaffakiyetleri, doktrinlerini kül halinde kabul ettirmek hususundaki ısrarları, ister istemez kuvvetli bir aksülâmel uyardırır: Bu aksülâmel, kapitalistlerin değil, mümtaz sanayi işçilerinin ilerleyişinden dolayı menfaatları tehlikeye düşen ve nisbeten düşük bir mevkide kalan çok geniş proleter kütlelerinin aksülâmelidir.

İster Marksizmden mülhem olsun, ister olmasın, sosyalizm nazariye ve taktiği daima cemiyetin iki sınıfa ayrıldığı fikrine dayanır: Menfaatları hem birbirine bağlı, hem de birbirine zıt olan bu sınıflar kapitalistler ile sanayi işçileridir. Sosyalizm eski orta sınıfın sür'atle ortadan kalkacağına güveniyordu, fakat sayısız kâtip ve daktilo, idarî personel, okul öğretmenleri, küçük tüccar ve küçük memur ordularından, ve az kazanan serbest meslek erbabından mürekkep yeni bir orta sınıfın doğmakta oluşunu pek hesaba katmamıştı. Bu sınıf bir zamanlar sosyalizm hareketine bir çok şefler yetiştirmişti. Fakat sanayi işçilerinin durumu mütemadiyen iyileştiği halde, bu mutavassıt sınıfın hayat standardında nisbî bir gerileme görülünce, sanayi işçilerinin siyasi ideali bu yeni sınıf nezdindeki cazibesini geniş ölçüde kaybetmiştir. Bu yeni sınıf sosyalizme bağlı kalmakta, yani katiptalizmden nefret edip servetlerin kendi adalet idealleri dairesinde taksimini istemekte berdevamdı; fakat bu taksim hususundaki adalet telâkkisi artık eski sosyalist partilerin siyasetinden çok farklı bir mahiyet taşıyordu.

Muayyen bir meslekî zümrenin iktisadî durumunu düzeltmeğe muvaffak olan sosyalist partiler, bu zümrenin müzaharetini temin edebilmişlerdir. Fakat, bir zümrenin müzaharetini kazanmak için mükemmel bir vasıta olan bu yol, bütün kütlenin müzaharetini elde etmeğe elverişli değildir. Çünkü, çok geçmeden, iktisadî durumlarında nisbî bir geri-

leme husule gelen zümrelerin yardımına dayanan rakip sosyalist cereyanların ortaya çıkmasına sebep olur. Faşizmin ve nasyonal - sosyalizmin bir nevi "orta sınıf sosyalizmi" olduğu yolundaki iddiada büyük bir hakikat payı vardır. Fakat, İtalya ve Almanyada, bu yeni cereyanların taraftarları artık iktisadî mânasiyle, bir orta sınıf olmaktan çıkmışlardı. Bu cereyanlar, daha ziyade, sosyalizm hareketinin yarattığı işçi aristokrasisine karşı, himayeden mahrum kalan bir sınıfın isyanından ibaretti. Bu cereyanların gelişmesine en fazla yardım eden iktisadî âmil şüphesiz, muvaffak olmiyan serbest meslek sahiplerinin, Üniversite diplomalı fakat işsiz mühendis ve avukatların, velhasıl bütün bu "beyaz yakalı proleterler" in mekanisyenler, matbaacılar ve imtiyazlı işçi birliklerinin diğer âzaları karşısında duydukları hasettir. Hiç şüphe yok ki, nazi hareketinin başlangıcında, bu parti âzalarının ortalama nakdî geliri, işçi sendikalarının veya eski sosyalist partilerin âzalarına nazaran daha düşüktü. Bu yeni proleteryanın mazide daha iyi günler görmüş olması ve hâlâ bu mazinin eseri olan bir muhit içinde yaşamakta devam etmesi, ıztırabının şiddetini bir kat daha artırıyordu. İtalyada faşizm ortaya çıktığı sırada kullanılan "tersine sınıf mücadelesi" parolası, bu cereyanın çok mühim bir cephesini aydınlatmaktadır. Faşizm ve nasyonal - sosyalizm ile eski sosyalist partileri arasındaki ihtilâf, birbirine rakip sosyalist grupları arasında çıkması daima mukadder olan kavgalardandır. Her ferdin cemiyet içindeki mevkiini Devletin tâyin etmesi lâzımgeldiği hususunda bu plâncı cereyanların hepsi birleşiyorlardı. Fakat aralarında ayrılık doğuran ve daima da doğuracak olan mesele, yeni nizam dahilinde muhtelif sınıfların ve zümrelerin karşılıklı yerlerinin tâyini meselesidir.

Eski sosyalist geŖleri bu hakikatin hiç farkında değillerdi. Kendi partilerini, daima, istikbalde sosyalizmi gerçekleştirecek olan umumî hareketin tabii öncüsü olarak görmüşlerdi ve sosyalizm metodlarının yeni yeni sahalara tatbik edilmesiyle, gitgide artan fakir kütlelerin kendilerine karşı hınç duyacaklarını anhyamamışlardı. Eski sosyalist partileri ve bazı sanayi kollarındaki işçi teşkilâtları nihayet işverenlerle bir anlaşma zemini bulmağa ve böylece durumlarını ıslâha muvaffak olmuşlar, fakat bunların dışındaki çok büyük kütleler himayesiz kalmışlardı. Bu unsurlar, kendilerinden daha fazla refaha kavuşan işçi teşkilâtları mensuplarını, biraz da haklı olarak, istismar edilenler sınıfından

ziyade istirmarcılar sınıfına dahil telâkki ediyorlardı. (1)

Faşizm ve nasyonal - sosyalizmin taraftarları arasında en geniş yeri işgal eden bu fakirleşmiş orta sınıfın hıncı, şu sebeple bir kat daha artıyordu: bu insanlar, yetişme tarzları ve tahsilleri itibariyle yüksek idare mevkilerine göz dikmişlerdi ve kendilerini idare ediciler zümresine lâıyk görüyorlardı. Genç nesil, sosyalist telkinlerinin tesiriyle, iş hayatını hor görüyor, müstakil fakat rizikolu işleri istihfafla reddediyor ve gittikçe artan bir şekilde, emniyet temin eden ücretli memuriyetlere koşuyordu; kendilerine büyük gelir ve iktidar temin edecek mevkiler istiyorlar ve kendilerini bu mevkilere lâıyk görüyorlardı. Teşkilâtli cemiyete inanıyor, fakat sosyalistler tarafından idare edilen bir plânlaştırılmış cemiyetin kendilerine verebileceği mevkilerden çok fazlasına göz dikiyorlardı. Eski sosyalist metodlarını kabule hazır dılar, fakat başka bir sınıfın lehinde kullanmak üzere. Böylece, faşizm ve nazizm hareketi, bütün iktisadî faaliyetin Devlet kontrolü altına girmesine taraftar olan, fakat siyasî kuvvetin sanayi işçileri aristokrasisinin güttüğü gayeler uğrunda kullanılmasını istemiyen herkesi kendisine çekmeğe muvaffak oldu.

Bu yeni sosyalizm hareketi bir çok tâbiye üstünlükleri ile işe başladı. İşçi sosyalizmi demokratik ve liberal bir muhit içinde gelişmiş, tâbiyelerini buna uydurmuş, liberalizmin bir çok fikirlerini benimsemişti. Sosyalist şefleri, sosyalizmin teessüsü ile bütün meselelerin halledileceğine inanıyorlardı. Buna mukabil, faşizm ve nasyonal - sosyalizm, gittikçe teşkilât ve nizam altına giren bir cemiyet içinde, **demokratik** sosyalizmin ve **milletlerarası** sosyalizmin mümkün olmadığını anlaşıldığı bir devirde ortaya çıktılar. Sosyalist siyasetin ve bundan doğan problemlerin hâkim olduğu bir muhit içinde, tâbiyelerini geliştirdiler. İnsanlar arasında makul olarak beklenebileceğinden daha fazla anlaşma istiyen meselelerin, demokratik usullerle halledilebileceğine inanmıyor, bu hususta hayale kapılmıyorlardı. Muhtelif insanların veya zümrelerin ihtiyaçlarının mukayesesi ve yekdiğerine tercihi hususunda plânlı iktisadın zarurî olarak ortaya çıkardığı meselelerin akılla halledilebileceği

(1) Avrupa'nın en güzide sosyalist mütefekkirlerinden biri olan (ve sonradan, tâbi ve insicamlı bir tekâmülle, nazizme iltihak eden) Hendrick de Man, daha 1931 de şöyle diyordu: "Sosyalizmin doğuşundan beri ilk defa olarak, kapitalizmaleyhtarı hıncılar, sosyalizm hareketine karşı cephe almaktadır". (*Sozialismus und National - Fasizismus*, 1931, s. 6).

zehabına düşmüyorlardı. Eşitlik düsturunun da bu meseleleri çözmeğe kâfi geleceğine inanmıyorlardı. Şunu gayet iyi biliyorlardı ki, cemiyet içinde yeni bir hiyerarşik nizam kurmak hususunda kâfi derecede taraftar tophiyabilen en kuvvetli zümre, kendi taraftarlarına açıktan açığa imtiyazlar vâdetmek suretiyle, eşitlik vâdine inanan, fakat fiiliyatta ancak muayyen bir sınıfın menfaatlarına hizmet ettiklerini görerek hayal kırıklığına uğramış bulunan bütün insanların müzaheretini temin edecektir. Fakat bu cereyanlar, her şeyden önce, taraftarlarına vâdettikleri imtiyazları haklı gibi gösteren bir nazariye, umumî bir dünya görüşü ortaya koydukları için muvaffak olmuşlardır.

(Devamı var)